

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Викладено результати порівняльного дослідження методичних засад польських та австрійських довідкових біографічних видань та універсальних словників, насамперед багатотомного «Польського біографічного словника» та його австрійського аналогу — «Австрійського біографічного лексикону», в яких міститься чимало матеріалів про українців, які жили та працювали на землях, що перебували в різні часи під владою Польщі та австро-угорської монархії. Відзначено, що досвід створення цих багатотомних праць і їх біографічні матеріали можуть бути корисними для підготовки українських біографічних словників, енциклопедій і лексиконів. На думку автора, зважаючи на незавершеність фундаментального Польського біографічного словника, найбільш інформативною для українознавців є 28-томна польська «Загальна енциклопедія» С. Оргельбранда (1859–1869).

The results of the comparative study of the methodical principles of Polish and Austrian reference biographical editions and universal dictionaries, first of all, the 'Polish biographical dictionary' in many volumes and its Austrian analog — the 'Austrian biographical lexicon' which contain a lot of materials about the Ukrainians who lived in territories which were under power of Poland or the Austrian-Hungarian monarchy in different times are presented. It is noted that the experience of creating these works in many volumes and their biographical materials can be useful in the preparation of Ukrainian biographical dictionaries, encyclopedias and lexicons. In the author's opinion, despite the incompleteness of the fundamental Polish biographical dictionary, the Polish 'General Encyclopedia' by S. Orgel'brand (1859–1869) in 28 volumes is the most informative for specialists in Ukrainian history and culture.

Протягом багатьох століть своєї історії Україна була розділена між багатьма державами. Поряд із Росією найбільший вплив на історію України мала Польща, до якої досить тривалий час входила більшість українських етнічних теренів. Водночас, Західна Україна більше, ніж сто років входила до складу імперії Габсбургів, спадкоємицею якої є Австрія. Відтак, як і в попередні часи — за доби польського панування — найбільший вплив на розвиток означеного регіону мала польська культура. Про це свідчать не тільки польські, а й австрійські біографічні видання.

Автором поставлені два основних завдання — порівняти досвід створення великих біографічних видань в Польщі й Австрії та визначити важливість їх фактичного матеріалу для української біографістики.

У попередніх роботах такі завдання вже ставилися для

польських біографічних видань та універсальних словників, а саме — досліджувалися перші томи Польського біографічного словника [1] та вивчалися польські довідкові видання середини XVIII–XIX ст. [2]. Результати цих робіт використані в даному повідомленні.

Австрійська біографічна традиція давніша за польську. Вже з 1856 р. по 1891 р. в Австрії видавався 60-томний «Біографічний словник Австрійської імперії» [3]. У ньому вміщені персоналії діячів Австрійської імперії, які етнічно належали до всіх народів, що входили до володінь Габсбургів, а після їх розпаду виділилися в суверенні держави: австрійці, угорці, чехи, словаки, серби, хорвати, поляки Сілезії, українці Галичини та Буковини. Словник Вюрцбаха виходив протягом 45 років. Він містить 25 тисяч коротких біографій, більша частина яких присвячена австрійцям і німцям. А угорцям, скажімо, в ньому відведено 3,5 тис. статей (менше 15%). Біографії зображають особистостей переважно верхівки угорського народу. Наприкінці кожного тому словника приводиться покажчик імен за окремими місцевостями, який дає змогу легко встановити територіальну та національну приналежність діячів (скажімо, художник із Галичини Марсель Масковський).

Перед закінченням Першої світової війни комісія з австрійських вчених під керівництвом Антона Беттенльгейма й Освальда Редліха почала створення нового зводу біографій за період 1815–1918 р.. За хронологічну точку відліку був взятий Віденський конгрес 1815 р., що поділив Європу після наполеонівських війн.

За первісним планом за зразок збиралися взяти багатотомний «Біографічний лексикон», «Загальну німецьку біографію» (*Allgemeine Deutsche Biographie*), «Національну біографію» (*National Biography*). Та досить швидко первісний план піддався істотним змінам. Тепер видання мало складатися з 3-х розділів: із біографій, бібліографії та власне біографічного словника, а також повинен був містити різну допоміжну інформацію.

Перший розділ «Біографії» або «Тома текстів» (*Textbande*) мав містити без особливого систематичного порядку в оповідальній формі життєписи видатних австрійців. Перший том цього розділу з'явився в 1923 р. в видавництві «Віденський друк» (*Wiener Druck*). З 2-го тому словник був переданий до друкарні «Amalthea» та отримав нову назву «Великі австрійці» (*Grosse Oesterreicher*). 9-й том з'явився в 1956 р.

Перша частина видання — «Нова австрійська біографія. 1815–1918» являє собою збірку з 500 біографій із бібліографією й іконографією (1923–35, вип. 1–33; 1935–66, вип. 1–3). До останнього тому вміщено іменний покажчик до всіх 16 випусків.

Другий розділ «Бібліографія» призначений для вклядачів біографій і містить у собі список найважливіших довідників, журналів, газет [без особливої повноти], а також архівів (державних, університетських, тощо).

Але навіть у 1946 р. здійснити план 1916–1917 рр. із трьома розділами у новій інтерпретації виявилось неможливим у зв'язку з недоліком засобів і кваліфікації співробітників. Було вирішено у недалекому майбутньому доробити короткий лексикон і встановити нові хронологічні межі: 1815–1950 р.. З цією метою була створена академічна комісія та видання, що готувалося, одержало більш відповідну назву — «Австрійський біографічний лексикон».

Другий випуск «Австрійського біографічного словника. 1815–1950 роки» є переробленим і хронологічно розширеним виданням словника Вюрцбаха. Він містить біографії: «чоловіків і жінок, що жили у колишніх державних кордонах країни, і проявили себе у суспільному житті, мистецтві, навці, народному господарстві, політиці тощо». У цьому виданні взяла участь Австрійська АН. Перший том вийшов 1954 р.

До «Австрійського біографічного лексикону» були вміщені відомості про осіб, що жили та вмерли в Австрійській імперії та Австрії між 1815 і 1950 рр. і гідні уваги завдяки своєму внеску у громадське життя, розвиток мистецтва, науки, економіки, політики, військової справи тощо. Це період панування колишньої Австрійської імперії, відповідно з 1867 р. на т.зв. західній території Австро-Угорської монархії. Тому перед редакційною колегією стояло складне завдання — виробити основні критерії оцінки їхніх досягнень. Цей вибір, із одного боку, мав відбивати наукову та професійну сторону діяльності, а з іншого — багатоетнічну специфіку країни.

У 1946 р. К. Гроссман приступив до редагування біографічних матеріалів Австрійського біографічного Лексикона. Особливим складністю становили старі матеріали (їхній збір розпочався з 1916 р.), якими володіла редакція. Вони являли собою розрізнені матеріали у вигляді заміток. Довелося докласти багато зусиль, щоб систематизувати їх за літерами А, В, С, D. Найважчим був період із 1900 до 1950 р.. Виявилось, що рані-

ше зібраний матеріал на цей час вже не завжди зберіг суспільний інтерес. Менша увага була приділена групам персоналій, що належали до літератури, мистецтва, живопису. Навпаки, — представники техніки й економіки подавалися ширше. Вперше приділялася увага альпіністам, теологам і деяким іншим діячам незвичних занять.

Зважаючи на нову концепцію виявлення імен слід було спочатку організувати інтенсивний збір матеріалу на широкій основі, всебічно використовуючи оригінальні джерела. Обсяг матеріалів залежав від кількості співробітників. По можливості, до роботи були залучені фахівці з різних галузей людської діяльності, всіх федеральних земель, національних груп, що належали до численної родини Австро-Угорської монархії, а також австрійці, які жили за межами держави. Спочатку труднощі здавалися нездоланими, оскільки в редакції не було необхідних грошей і вона не могла виплачувати гонорари. Незважаючи на це, знаходилися ідеалісти, скажімо проф. Г. Шмайдель, який незабаром помер. Заплановане видання могло бути здійснене тільки за умови регулярного фінансування. Австрійська АН і федеративні міністерства виділили необхідні кошти, крім того використовувалися гроші спонсорів.

Статті «Австрійського біографічного лексикону» були складені в формі коротких біографій, що містили дати життя, життєпис, оцінки творчості, та, за можливістю, об'єктивну характеристику видатних досягнень особистості, а також найважливіші роботи в хронологічній послідовності [4].

У заголовках біографій діячів іноземного походження, коли мова, якою писалися їхні імена та прізвища, не була широко відомою, в дужках подавався німецький переклад. До бібліографії вміщувалася добірка з різних творчих періодів. Перевага віддавалася першим виданням, скажімо, в історика К.Г. Ганаля.

У спірних випадках написання прізвища й імені використовувалися свідоцтва про народження, смерть, власноручно записані дані в книгах актів цивільного стану. Редакторському колективові довелося відмовитися також від великих родоводів. Батьки, чоловіки, діти згадувалися тільки в тих випадках, коли їхня діяльність становила суспільний інтерес. Родинні зв'язки персоналій описувалися лише в разі потреби. Діячі мистецтва входили до Лексикону під своїми фактичними прізвищами. Дворянські імена та титули вказувалися для персоналій, що жили до 1918 р. і опускалися для наступного часу, скажі-

мо. «лицар». «дворянин». Імена членів австрійських дворянських родин, на противагу суспільним концепціям, писалися відповідно до офіційно існуючих при монархії основних правил. Було приведено в відповідність написання імен, географічних назв. Саме це потребувало багато часу та перешкоджало роботі.

Правильність спірних біографічних зведень перевірялася шляхом опитування священників, керівників громад, службовців похоронних бюро і т.п.. Назви багатьох місцевостей, що входили до складу колишньої Австро-Угорської держави та Австрії ХХ ст., залишилися нез'ясованими. Особливо гострою ця проблема виявилася для періоду 1938–1945 рр., коли багато відомих австрійців через різні обставини залишили свою батьківщину та вмерли в чужих країнах. Важче в таких випадках також встановити дату смерті.

Для того, щоб полегшити пошуки місць народження та смерті таких осіб, редакція розпочала видання сучасних довідників. Ті місцевості, що в період панування Австро-Угорської монархії мали німецькі назви, скажімо, багато земель в Банаті, Словаччині чи в Семиградді (Трансільванія), розмішувалися під тими самими німецькими назвами, але в дужках давалася сучасна назва (скажімо, Hermannstadt (Sibiu)). А коли ця назва була неофіційною — подавалася загальноприйнята назва та в дужках сучасний топонім (скажімо, Ereiies (Presov)). Проте, іноді було неможливо встановити офіційну назву, особливо щодо назв маленьких місцевостей, перейменованих в 1945 р..

Обсяг біографічних довідок значно поступався обсягові персоналій Польського біографічного словника.

Під літерою «L» (література) подавалися всі використані джерела з даної персоналії взагалі, тобто — від автобіографій до енциклопедій, газет, журналів. Mitt. NN. означало, що певне видання мало важливе значення для створення біографії. Літерою «L» позначалися також оригінальні зведення, що спиралися на дані архівів, фондів тощо. Орфографія базувалася на лінгвістичному довіднику Duden, правилах написання в німецькій мові й іноземних словах. Було вирішено за можливістю уникати скорочень в тексті, для того, щоб зберегти чіткість змісту.

Кожний зі співробітників керував групою працівників (включаючи біографів), вони ж виробляли спеціальний погляд на біографічний матеріал, вміщений в Лексиконі.

Окремі професійні групи, як то: «загальна історія», «промисловість», «техніка», «театр», «керування», «господарство».

«економіка» тощо були поділені відповідно між окремими редакторами, науковими організаціями. Обсяг зібраного матеріалу був розрахований на 5–6 томів. У процесі роботи виявилось, однак, що кількість матеріалу все збільшувалася через численні надходження з усіх частин світу.

Обсяг статті, насамперед, визначався значенням описуваних осіб, причому біографії діячів, що жили в останні сторіччя, описувалися більш повно. Щодо широко знаних людей, без яких не обходився жодний біографічний словник, «Австрійський біографічний лексикон» давав лише короткі орієнтовні статті. Редакція додержувалася основного принципу приймати також матеріал про маловідомих діячів, «маленьких людей», чий дії мали значення тільки для обмеженого кола осіб, бо їх не можна незаслужено забути. Вона намагалася не зраджувати своїм принципам і послідовно працювати в одному напрямку, не зневажаючи другорядними та маловідомими персоналіями, бо життєпис саме цих груп писати найважче.

Наведемо приклади статей, присвячених представникам українських земель, що входили до складу Австрійської імперії.

«Абрахам [Abraham] Владіслав, історик церкви та права. Самбор, 10. 10. 1860 – Львів, 15. 10. 1941. Навчався юриспруденції та історії, в 1886 р. — приват-доцент Церковного права в Краківському університеті, з 1888 р. — професор означеного фаху в Львові, де викладав до 1935 р. З 1903 р. — член Польської академії наук, доктор чотирьох університетів.

Гломбінський [Glubiński] Станіслав, націонал-економіст і політик. Сколе (Галиція), 25.2.1862 – Москва, 1943. Навчався в Львівському університеті. З 1895 р. — професор політичної економіки Львівського університету. У 1902–1918 рр. — депутат рейхстагу. З 1905 р. — голова Польської націонал-демократичної партії. У 1909–1911 рр. — президент Польського клубу. Мав великий вплив на австрійську внутрішню політику і в 1911 р. незначний час був Міністром залізниць. Під час Першої світової війни через прихильність до Антанти був під наглядом австрійської поліції. На початку 1918 р. йому повернули його австрійські відзнаки (Командирський хрест ордена Леопольда 1908 р. та чин Таємного радника 1911 р.). З 1919 по 1922 р. Г. був депутатом сейма та головою Клубу націонал-демократів. З 1923 р. — міністр культури, з 1928 р. — сенатор. Автор ряду досліджень із фінансового розділу економіки та творів на політичну тематику, в яких виступав за самостійність Галичини» (тут і

далі переклад — *В.Т.*).

У Польщі довідкове видання такого масштабу — «Польський біографічний словник» почало виходити лише з 1935 р. [5] і не завершене до нашого часу.

Обидва видання («Польський біографічний словник» і «Австрійський біографічний лексикон») містять біографічні довідки представників українських земель, що входили до складу Речі Посполитої чи Імперії Габсбургів. Проте в Польському біографічному словнику їх більше, вони також переважають за обсягом довідки «Австрійського біографічного лексикону». Крім останнього відомі ще декілька австрійських біографічних видань, скажімо, вже згаданий попередній варіант «Австрійського біографічного лексикону» — «Нова австрійська біографія. 1815–1918», яка являє собою збірку з 500 біографій із бібліографією й іконографією [6] й «Австрійський персональний лексикон» (виданий у 1992 р., охоплює час із 1918 р. по час видання, нараховує 1600 персоналій) [7], але там відомостей про осіб, пов'язаних із Україною надзвичайно мало. У першому подаються досить великі за обсягом нариси про життя найвизначніших осіб Австрійської імперії. В останньому коротко описується життя людей, які зіграли важливу роль у різних царинах розвитку Австрії від 1918 р. до наших днів: у культурі, політиці, спорті, економіці та навці. Ці видання можуть бути цікавими для української біографістики лише як досвід побудови. Натомість у польських книгах важливі біографічні довідки присутні не тільки у спеціальних біографічних виданнях (скажімо, «Словник польських живописців» (1850–1851) Е. Раствавського [8] чи «Словник польських граверів» (1886) [9], «Словник працівників польської книги» (1972) [10]), а й в універсальних виданнях, зокрема в «Загальній енциклопедії» (1859–1868) С. Оргельбранда [11]. Важливість цього та інших універсальних видань, де містяться також біографічні довідки, полягає в тому, що Польський біографічний словник не був завершений і життєписи осіб, прізвища або імена яких починалися на літери, що йдуть після літери «П» можуть бути вивчені лише за універсальними словниками. Тим, що велике біографічне видання досі не завершене, польська біографістика суттєво поступається австрійській. Це відображається і на знанні про персоналії, пов'язані з Україною. Так, широкі життєписи польських монархів із дуже розповсюдженим іменем Владислав можна знайти тільки в «Загальній енциклопедії» (1859–1868)

С. Оргельбранда [11, т. 27, с. 334–346, 408, 412]. Довідки про них в майже сучасній нам польській «Великій загальній енциклопедії» [12], що друкувалася після Другої світової війни, занадто стислі.

Пізніше в Польщі видавалися й інші універсальні словники, що містять біографічні довідки, але за різних причин за важливістю для української біографістики вони поступаються «Загальній енциклопедії» (1859–1868) С. Оргельбранда [2]. Так, випуск «Великої загальної ілюстрованої енциклопедії» (1890–1914) через Першу світову війну зупинився на слові «Patrokolos» (вийшло 55 томів) [12]. Та енциклопедія С. Оргельбранда за багатьма параметрами суттєво застаріла. Там відсутній науковий апарат, більшість статей написані літераторами в формі, наближеній до художніх нарисів [2]. Натомість «Австрійський біографічний лексикон» має всі елементи сучасного наукового видання. Основним джерелом для написання його персоналій, пов'язаних із Польшею, і, через неї, з Україною, є перші томи «Польського біографічного словника», в яких, звичайно, цим особистостям приділено більше уваги. Отже, з вищенаведених причин для вивчення осіб, пов'язаних із історією тих частин України, що перебували в складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (Східна Галичина, Північна Буковина та Північна Бессарабія) на літери після «П» «Австрійський біографічний лексикон» може стати найважливішим біографічним виданням, що за рівнем науковості та широтою підбору біографічних довідок переважає польські універсальні словники.

Відтак, найбільше фактичного матеріалу важливого для української біографістики містить Польський біографічний словник. Проте його дуже великим недоліком є те, що він не закінчений. Компенсувати відсутність персоналій на літери після «П» можуть лише великі універсальні довідкові видання або вузькоспеціальні біографічні словники. В австрійській біографічній літературі такої проблеми немає. Але персоналії найгрунтовнішого австрійського біографічного видання — Австрійського біографічного лексикону надзвичайно короткі. Окрім того біографічних довідок, пов'язаних із Україною там значно менше. При використанні цього видання для створення Українського біографічного словника його основна функція полягатиме в поданні інформації про особистості тих регіонів України, що входили до складу імперії Габсбургів.

1. Попик В.І., Романова Н.П. Критерії добору імен діячів неукраїнського походження до Українського біографічного словника // Українська біографістика. Вип. 2. — К.: РІО. 1999. — С. 18–33.

2. Тимченко В.М. Польські довідкові видання середини XVIII–XIX ст. як джерело електронного Українського біографічного архіву // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вип. 15 / НАН України. Нац б-ка України ім. В.І. Вернадського. АБУ; Редкол.: О.С. Онищенко (гол.) та ін. — друкується.

3. Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die lebensskizzen des denkwürdigen personen, welche 1750 bis 1850 in Keiserstaate und seinem Kronlandern gelibt haben. T. 1–60. Wien. 1856–1891.

4. Osterreichisches Biographisches Lexikon. T. 1. — Wien. 1954.

5. Polski Słownik Biograficzny. — T. I. — Krakw: Polska Akademia umiejetności. — 1935. — 480 s.

6. Neue Osterreichische Biographie. 1815–1918, begründet von A. Bettelheim, A. Fournier, H. Fried. Abt. I, Bd. 1–16. Wien. 1923–66).

7. Ackerl Isabella, Weissensteiner Friedrich. Osterreichisches Personen Lexikon. Osterreichisches Personen Lexikon. Wien. 1992.

8. Rastawiecki Edward. Słownik malarzvw polskich tudzież obcvch w Polsce osiadłvw lub czasowo w niej przebvwaiacvw. — T. 1–2. — Krakw. 1850–1851.

9. Rastawiecki Edward. Słownik rvtownikvw polskich tudzież obcvch w Polsce osiadłvw lub czasowo w niej przebvwaiacvw. — Poznań. 1886. — 331 s.

10. Słownik pracownikvw książki polskiej. — Warszawa — Łvdź: Państwowe wvdawnictwo naukowe. — 1972 — 1043 s.

11. S. Orgelbranda Encyklopedia Powszechna. — Warszawa: Wvdawnictwo towarzystwa akcvinei Odlewni Czcionek i Drukarni S. Orgelbranda svnvw. 1898–1912. — t. 1–18.

12. Wielka encyklopedia powszechna. — Warszawa: Państwowe wvdawnictwo naukowe. — 1964. — T. 3. — 837 s.